

УДК 336.71(043.5)

О. Б. Афанасьєва

АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто сутність антикризового регулювання банківської діяльності з боку Національного банку України, його особливості та напрямки підвищення ефективності; проаналізовано сутність основних інструментів, якими користувався НБУ для підтримки стабільності банківської системи та зменшення негативних наслідків світової фінансової кризи.

Ключові слова: світова фінансова криза, антикризове регулювання, банківська система України.

Постановка проблеми. Банківська система відіграє стратегічну роль у розвитку національної економіки, й, відповідно, банкрутство будь-якого банку спричинює негативні наслідки для великого кола суб'єктів. Раннє виявлення кризових явищ, з одного боку, може дозволити Національному банку України виправити ситуацію шляхом застосування необхідних інструментів та прийняття відповідних рішень, а з іншого, – знизити ризики для інших суб'єктів господарювання, уникнути системної кризи. Особливої актуальності дана проблема набуває під час світової фінансової кризи, коли банківські установи опинились під її руйнівним впливом. Такі проблеми вітчизняної економіки, як значне падіння індексів ринку цінних паперів, курсу національної валюти України, масові вилучення депозитів, неповернення кредитів, стали поштовхом до розвитку кризових явищ у діяльності українських банків.

Зменшення наслідків світової фінансової кризи та перехід до стабільного зростання у великій мірі залежить від ефективного регулювання діяльності банків України державними органами, та обрання інструментів, які вони застосовують. Саме тому критичний аналіз досвіду антикризового регулювання діяльності вітчизняних банків, виявлення сильних та слабких сторін, розробка рекомендацій є актуальними завданнями у реаліях сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем державного антикризового регулювання діяльності банків, розробка напрямків її удосконалення посіли чільне місце у працях українських та зарубіжних вчених, серед яких: Г.Багратян, В.Базилевич, О.Барановський, В.Богомолів, А.Богомоліва, Дж. Ван Хорн, А.Гальчинський, Дж.Гарсія, В.Геєць, К.Дзьобек, Є.Драчева, І.Д'яконова, В.Коваленко, І.Ковзанадзе, Т.Корделла, О.Коренева, О.Криклій, Е.Леві, М.Ліндгрєн, В.Міщенко, С.Науменкова, О.Петрик, Р.Павлов, І.Сало, В.Стельмах, Г.Ходачник та ін.

У той же час, не дивлячись на отримані результати, накопичений досвід та підвищення актуальності досліджуваної проблеми в умовах світової фінансової кризи, невирішеними залишається ряд теоретичних та прикладних питань, пов'язаних з формуванням ефективної системи антикризового регулювання, діагностики та своєчасного попередження кризових явищ в банківській системі.

Метою статті є характеристика та узагальнення напрямків антикризового регулювання діяльності банків в Україні, систематизація його інструментів в період світової фінансової кризи 2008-2010 рр., а також оцінка ефективності застосованих дій щодо вітчизняних банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Події світової фінансової кризи кінця 2008 р. показали, що більшість вітчизняних банків були не готові реалізувати ефективне управління кризовими ситуаціями. Як результат впливу кризових явищ та відсутності превентивного та реактивного антикризового менеджменту, діяльність вітчизняних банківських установ значно погіршилася: була зафіксована спадна динаміка основних показників діяльності банків України, зокрема: коефіцієнт ліквідності, якості активів, достатності валютних ресурсів, прибутковості тощо. У таких умовах важливим для відновлення стабільної діяльності банківської системи країни стало державне антикризове регулювання.

Критичний аналіз інструментів антикризового регулювання діяльності банків дозволив виявити їх основні особливості, а також охарактеризувати переваги та недоліки, систематизовані у табл. 1.

Фінансова криза 2008 – 2009 років стала мотивом до різкої зміни курсу вітчизняної монетарної політики з валютного каналу, який був першочерговим інструментом регулювання у докризовий період, на підтримку ліквідності банківських установ за допомогою рефінансування. Нова спрямованість антикризового регулювання стала об'єктивною необхідністю для реалізації НБУ. Як свідчить зарубіжна практика, підтримка ліквідності банків шляхом рефінансування центральним банком є ефективним інструментом антикризового регулювання. *Метою надання кредитів центральним банком є забезпечення комерційних банків ліквідністю* та, відповідно, запобігання паніці серед клієнтів банків.

У той же час, необхідно зазначити, що рефінансування є доступним не для всіх комерційних банків. Так, слід розмежовувати банки, діяльність яких є тимчасовою неплатоспроможною внаслідок кризи, та банки, які мають проблеми з готівкою внаслідок недостатньої ресурсної бази, недостатньої капіталізації. З огляду на це, НБУ здійснює рефінансування таких банків, які мають достатній розмір статутного капіталу. Банківські установи мають спочатку задовольнити законодавчо встановлені нормативи достатності капіталу, і лише після цього претендувати на отримання фінансової допомоги від НБУ.

Так, у кінці 2008 р. 88 банків України були рефінансовані НБУ на загальну суму 36,937 млрд. грн. Найбільші обсяги рефінансування отримали такі банки як: ВАТ КБ «Надра», ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ КБ «Приват-Банк», ВАТ «Банк Фінанси та кредит», КБ «Фінансова ініціатива» та ін., а також державні ВАТ «Ощадбанк», ВАТ «Родовідбанк» [1].

У квітні 2009 р. правлінням НБУ було прийнято Постанову № 259 «Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» [2] та Постанову № 262 «Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків» [3], які визначають ряд інструментів, що можуть бути застосовані з метою підтримки ліквідності, та критерії диференціації банків на категорії. Рефінансування державою банків може реалізовуватися за допомогою цілого ряду затверджених законодавчо інструментів, серед яких:

Таблиця 1

Систематизація основних антикризових заходів Національного банку України у період світової фінансової кризи 2008 – 2009 рр.

№	Захід	Особливості реалізації	Переваги	Недоліки
1.	Рефінансування банків	В умовах кризи можливість отримати рефінансування мала обмежена кількість банківських установ	<ul style="list-style-type: none"> - підтримка ліквідності тимчасово неплатоспроможних банків; - стимулювання процесу кредитування національної економіки; - стабілізація та відновлення платоспроможної діяльності банків; 	<ul style="list-style-type: none"> - неможливість контролювати кошти, виділені на рефінансування; - надання конкурентних переваг конкретним банкам, зокрема державним; - неринковий характер деяких інструментів; - складність визначення заставного забезпечення;
2.	Рекапіталізація банків	Рекапіталізація банків здійснювалася вибірково: отримати грошові ресурси на збільшення капіталу могли тільки окремі банківські установи, діяльність яких є тимчасово неплатоспроможною, проте має потенціал до її відновлення. Даний інструмент передбачає націоналізацію банку	<ul style="list-style-type: none"> - уникнення банкрутства та ліквідації банку; - підвищення надійності фінансової установи; - отримання контролю держави над банками внаслідок націоналізації; 	<ul style="list-style-type: none"> - порушення умов рівної конкуренції на користь державних банків; - обмеженість коштів стабілізаційного бюджету, призначеного на рекапіталізацію; - отримання НБУ ролі контролера та управлінця однією тією ж банківською установою одночасно;
3.	Аукціони з продажу валюти за пільговим курсом для позичальників	Продаж валюти за зниженим курсом здійснювався фізичним особам для погашення валютних позик	<ul style="list-style-type: none"> - можливість підвищення курсу продажу не більше, ніж на 0,2 %, а також заборона стягнення додаткових комісій з позичальника; - зменшення проблемної заборгованості банків в іноземній валюті; 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток спекулятивних операцій банків з купівлею та подальшим продажем валюти; - неможливість НБУ здійснити контроль за використанням валюти, придбаній за пільговим курсом, в усіх банках України;
4.	Зниження облікової ставки	НБУ знизив облікову ставку на 1,75 п. п. (до 10,25 %) за період з квітня 2008 р. – серпень 2009 р.	<ul style="list-style-type: none"> - зниження темпів інфляції; - зменшення вартості кредитних ресурсів НБУ; - підвищення попиту на кредити банків; 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність значного впливу на діяльність банків у результаті пролонгованої дії інструменту; - незначний вплив на зниження вартості кредитів для позичальників банків через дефіцит ліквідності;
5.	Мораторій на зняття депозитів та видачу кредитів в банках	Встановлення мораторію на невизначений термін відбулося у кінці 2008 р. при перших ознаках паніки населення та масових вилученнях депозитів з банків	<ul style="list-style-type: none"> - підтримка фінансового ринку; - призупинення відтоку коштів з рахунків банківських установ; - недопущення зростання нової проблемної заборгованості; 	<ul style="list-style-type: none"> - негативний імідж банків, наростання недовіри до банків; - знецінення частки депозитів у національній валюті внаслідок девальвації; - спрямування надлишкової ліквідності на валютний ринок при неврегульованому курсі;
6.	Введення в банках кураторів та тимчасових адміністраторів	Тимчасові адміністратори вводяться в банках України, діяльність яких є неплатоспроможною з метою фінансового оздоровлення, уникнення банкрутства або, навпаки, проведення ліквідації	<ul style="list-style-type: none"> - вчасна допомога банкам, що опинилися в скрутному стані; - мінімізація негативного впливу; банків, діяльність яких виявилася неплатоспроможною, на інші банківські установи та контрагентів; 	<ul style="list-style-type: none"> - банки з тимчасовою адміністрацією призупинили виконання своїх зобов'язань перед кредиторами та вкладниками, замість відновлення платоспроможності установ; - більшість банків, в яких було введено тимчасову адміністрацію, перебуває у стані ліквідації.

постійно діюча лінія рефінансування для надання кредитів овернайт та кредитів строком до 90 днів, операції прямого та зворотного репо, операції з депозитними сертифікатами НБУ овернайт та сертифікатами строком до 90 днів, операції з державними облігаціями України.

Комерційні банки мають обмежений доступ до фінансових ресурсів шляхом використання наведених інструментів підтримки ліквідності з огляду на встановлені вимоги: якщо банківські установи прагнуть отримати кредит від НБУ, вони змушені зменшити свою активність на ринку. Подібна умова надає дещо суб'єктивний характер управлінню грошовими коштами в банках, ускладнюючи даний процес.

На початку 2010 р. було впроваджено новий вид рефінансування – *стимулюючі кредити центрального банку*. Крім того, у банків з'явилася можливість отримати стабілізаційний кредит на відновлення своєї діяльності. У табл. 2 проаналізовано особливості даних видів кредиту, визначених НБУ.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз стабілізаційного та стимулюючого кредитів (складено автором на основі [4, 5, 6])

<i>Характеристика</i>	<i>Стабілізаційний кредит</i>	<i>Стимулюючий кредит</i>
Призначення кредиту	Надається НБУ у випадку загрози стабільній діяльності банку для підтримки його ліквідності	Надається НБУ для підтримки банківської ліквідності з метою відновлення кредитування стратегічно важливих для держави вітчизняних підприємств
Ставка кредитування	Облікова ставка + 0,5-2 %	Облікова ставка + 0,5-2 %
Банки, які можуть отримати кредит	Банки всіх класів	Банки категорії «А» та «Б»
Строк	До одного року	До 5 років
Форма надання кредиту	Одноразово або у формі кредитної лінії	Одноразово або у формі кредитної лінії
Умови видачі кредиту	<ul style="list-style-type: none"> - Виконання акціонерами програми фінансового оздоровлення - Відсутність факту дострокового повернення своїх зобов'язань - Відсутність бонусів у керівництва - Надання НБУ даних в інформаційну систему «Реєстр позичальників» 	<ul style="list-style-type: none"> - Не може бути спрямований на рефінансування існуючих кредитів банку - Інвестиційний проект може бути профінансований не більше ніж на 50%, за умов виконання пропорцій: не менше 20% власних коштів кредитора, не менше 30% власних кредитних ресурсів банку

Як видно з табл. 2, специфікою введених кредитів є:

- доступ до стимулюючих позичок матимуть не всі банки України: перева-

жне право на кредитування мають державні та націоналізовані за період кризи банки, банківські установи з регулятивним капіталом не менше 600 млн. грн., а також такі, що мають не більше 10% простроченої заборгованості від загальної суми кредитного портфелю (на момент виходу постанови [6], таким вимогам задовольняло близько 20 вітчизняних банків);

- відсоткові ставки за стабілізаційними та стимулюючими кредитами є досить вигідними для банків, оскільки вони більш ніж у двічі нижчі аналогічних позичок на ринку.

У той же час, механізм надання стабілізаційних та стимулюючих позичок має деякі недоліки, зокрема:

- обмеження загального розміру вартості кредиту для позичальника – він не має перевищувати облікову ставку більше, ніж на 8%, включаючи всі комісійні та інші платежі;
- невизначеність загального обсягу грошових ресурсів, спрямованих на рефінансування, а, отже, рішення прийматиметься на основі розгляду за кожним окремим банком.

Оскільки важливим завданням для української банківської системи є підвищення рівня капіталізації банків, ще одним напрямком державної антикризової політики стала *рекапіталізація вітчизняних банків*. Так, на початку 2009 р. Кабінет Міністрів України підписав угоду зі Світовим Банком про надання кредиту на суму 44 млрд. грн. на проведення рекапіталізації банківських установ за таких умов:

- 1) створення у складі Міністерства фінансів державної структури – департаменту з рекапіталізації банків, основними функціями якого є ліквідація проблемних банківських активів, удосконалення процедури ліквідації та продажу банків;
- 2) передача повноважень центрального банку щодо процедури ліквідації банків Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- 3) проведення рекапіталізації тільки тих банків, діяльність яких є ефективною [7].

Протягом першого півріччя 2009 р. було здійснено державну капіталіза-

цію трьох банків, серед яких ВАТ АБ «Укргазбанк», АТ «Родовід Банк» та ПАТ «АКБ «Київ», які збільшили обсяг статутного капіталу відповідно у 5,4; 6,4 та 16 разів протягом перших трьох кварталів 2009 р. На 1 лютого 2010 р. державна частка у банківській системі України складала 27 %, включаючи 2 державні банки та 3 рекапіталізовані державою банки [8].

Початок світової фінансової кризи охарактеризувався значним відтоком депозитів з банківських рахунків клієнтів. З метою стабілізації банківського ринку та захисту банків від значного відтоку ліквідності **у кінці 2008 р. НБУ заборонив дострокову видачу строкових депозитів**. Введення мораторію на дострокове розірвання депозитних договорів призвело до зростання недовіри населення як до центрального банку, так і до всієї банківської системи.

Проблема зростання обсягів неповернення кредитів у структурі банківських активів змусила НБУ на початку 2010 р. прийняти рішення про **створення Єдиної інформаційної системи обліку проблемних позичальників**. Система обліку недобросовісних клієнтів банків сприятиме стимулюванню позичальників своєчасно повертати кредити без прострочень, оскільки, потрапивши в реєстр, боржник більше не зможе отримати кредит в жодному з банків, що приймає участь у даній системі.

Крім того, у контексті антикризового урегулювання проблемної заборгованості банків НБУ було встановлено певні обмеження та рекомендації стосовно процедури реструктуризації кредитів (наприклад, часові межі пролонгації боргу, кредитних канікул тощо).

Як свідчить світова практика, у промислово розвинутих країнах великою популярністю користується створення банків для проблемних кредитів. Наразі в Україні такої організації не існує, проте у жовтні 2009 р. НБУ розробив для розгляду план створення санаційного банку на базі банківської установи, на баланс якого планується переведення проблемних позичок в обмін на цінні папери [9].

Висновки. За результатами аналізу реалізації рефінансування та рекапіталізації банків України, можна зробити висновок про вибіркового характер да-

них процедур: отримати допомогу від НБУ можуть банки, діяльність яких виявилися тимчасово неплатоспроможною, проте перспективною згідно з оцінкою фінансового стану та можливостей банківської установи. Це є позитивною стороною, оскільки фінансова підтримка всіх банків є марнотратною.

На основі систематизації інструментів державного антикризового регулювання діяльності банків України, можна дійти висновку, що позитивний ефект на зниження негативного впливу кризи мали такі антикризові заходи: аукціони з продажу валюти за пільговим курсом, зниження облікової ставки, мораторій на зняття строкових депозитів та видачу нових позичок, звичайно, мали позитивний ефект на зниження негативного впливу кризи.

Проведене дослідження антикризового регулювання діяльності вітчизняних банків дозволило виявити істотні недоліки у їх реалізації:

- неузгодженість інструментів антикризового регулювання діяльності вітчизняних банківських установ;
- надання значних конкурентних переваг конкретним банкам, зокрема державним;
- формування негативного іміджу банків серед населення, зростання недовіри;
- непідготовленість вітчизняної банківської системи до кризових явищ;
- пролонгований характер впливу деяких інструментів регулювання (наприклад, зменшення облікової ставки) на банківські установи;
- встановлення пріоритетів на необхідності збільшення статутного капіталу банків замість якомога швидкого відновлення ефективної діяльності банківських установ;
- відсутність ефективної системи попередження кризи та діагностики фінансового стану банківської системи, а також низький рівень контролю за кредитною діяльністю, що спричинило зростання проблемних активів банків;
- недосконалість законодавчої бази, зокрема у частині управління ліквідністю банківських установ.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що важливим завданням є

формування системи антикризового регулювання на макрорівні – на рівні центрального банку, а також системи антикризового управління – на рівні окремих банківських установ. Створення та впровадження таких систем має враховувати переваги та недоліки сучасного антикризового регулювання діяльності вітчизняних банків, а також зарубіжний досвід.

Список використаних джерел

1. Рефинансирование от НБУ получили 88 украинских банков (обновлено) [Электронный ресурс] / Зеркало недели. - № 47 (726). – 13-19 дек. 2008. – Режим доступа : http://www.zn.ua/img/st_img/2008/726/726-banks-.gif

2. Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0410-09>

3. Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 262 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0408-09>

4. Гриньков Д. Закрытые списки / Д. Гриньков // Бизнес. – 2010. - № 8. – С. 28–29.

5. Гриньков Д. Просимулировали / Д. Гриньков // Бизнес. – 2010. - № 3 -4. – С. 23–25.

6. Про затвердження Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметр : постанова Правління Національного банку України № 47 від 04.02.2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0146-10>

7. Черный Р. Рекапитализация на жестких условиях [Текст] / Р. Черный // Коммерсантъ. – 2009. - № 70. – С. 5.

8. Галицкая О. Госбанкам дадут стратегию [Электронный ресурс] / Экономические известия. – 2010. - № 22 (1255). – Режим доступа : <http://eizvestia.com/fin/full/4191084>

9. НБУ пропонує створити банк для проблемних кредитів [Електронний ресурс] / ТСН.ua. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/nbu-hoche-stvoriti-sanatsiinii-bank-dlya-problemnih-kreditiv.html>

Афанасьева О.Б. Антикризисное регулирование деятельности банков в Украине в период мирового финансового кризиса

В статье рассмотрена сущность антикризисного регулирования банковской деятельности со стороны Национального банка Украины, его особенности и направления повышения эффективности; проанализирована сущность основных инструментов, используемых НБУ с целью поддержки стабильности банковской системы и уменьшения негативных последствий мирового финансового кризиса.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис, антикризисное регулирование, банковская система Украины.

Afanasieva O.B. Crisis regulation of banking in Ukraine during the world financial crisis

The article is devoted to observing the essence of banking crisis regulation by the National Bank of Ukraine, its peculiarities and directions of efficiency increasing. The author analyzed the essence of the main instruments that were used by National Bank of Ukraine to maintain the stability of banking system and to minimize the negative effect of the world financial crisis.

Keywords: world financial crisis, crisis regulation, banking system of Ukraine.

Афанасьева Ольга Борисівна – аспірант, ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»